QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 2-son)

FILOLOGIYA

PHILOLOGY

OILAVIY QADRIYATLAR KONSEPTINING SOTSIOLINGVISTIK VA LINGVOKULTUROLOGIK TALQINI

https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i02.005

Nuritdinova Shoira Xamidovna
FDU,Chet tillari kafedrasi,
shoiranuritdinova@gmail.com, +998996505370

Annotatsiya: Mazkur maqolada “oilaviy qadriyatlar” konsepti zamonaviy tilshunoslikning sotsiolingvistik, lingvokulturologik va lingvokognitiv yondashuvlari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda oilaviy qadriyatlarning shakllanishi, til birliklarida ifodalanishi hamda madaniy xotirada mustahkamlanish jarayonlari nemis, ingliz va rus tillari materiallari asosida qiyosiy o‘rganiladi. Semantik, pragmatik va kognitiv tahlil metodlari orqali mazkur konseptning milliy konseptosferadagi o‘rni hamda ijtimoiy-lingvistik funksiyalari aniqlanadi. Olingan natijalar oilaviy qadriyatlar konseptining madaniy identitetni shakllantirishdagi ahamiyatini yoritadi va keyingi tadqiqotlar uchun nazariy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: oilaviy qadriyatlar, sotsiolingvistika, lingvokulturologiya, lingvokognitiv yondashuv, konseptosfera, madaniy identitet, ijtimoiy institut, lingvistik aks ettirilish, milliy madaniyat, qiyosiy tilshunoslik.

Аннотация: В статье концепт «семейные ценности» рассматривается с позиций социолингвистического, лингвокультурологического и лингвокогнитивного подходов современной лингвистики. На материале немецкого, английского и русского языков в сопоставительном аспекте анализируются процессы формирования и языковой репрезентации семейных ценностей. С применением семантического, прагматического и когнитивного методов определяется место данного концепта в национальной концептосфере и его социолингвистические функции. Результаты исследования раскрывают роль семейных ценностей в формировании культурной идентичности и имеют теоретико-практическую значимость для дальнейших лингвистических исследований.

Ключевые слова: семейные ценности, социолингвистика, лингвокультурология, лингвокогнитивный подход, концептосфера, культурная идентичность, социальный институт, лингвистическое отражение, национальная культура, сравнительное языкознание.

Abstract: The article examines the concept of “family values” from sociolinguistic, linguocultural, and linguocognitive perspectives of modern linguistics. Based on comparative

analysis of German, English, and Russian linguistic material, the study explores the formation and linguistic representation of family values. Using semantic, pragmatic, and cognitive methods, the research identifies the place of this concept within the national conceptosphere and its sociolinguistic functions. The findings highlight the role of family values in shaping cultural identity and provide a theoretical and practical foundation for further linguistic research.

Keywords: family values, sociolinguistics, linguocultural studies, linguocognitive approach, conceptosphere, cultural identity, social institution, linguistic representation, national culture, comparative linguistics.

Kirish

Zamonaviy gumanitar fanlarda oila va uning qadriyatlari jamiyat barqarorligini ta’minlovchi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri sifatida qaraladi. Oila shaxsning ijtimoiylashuvi, axloqiy me’yorlarning shakllanishi hamda madaniy tajribani avloddan-avlodga uzatilishida asosiy vosita hisoblanadi [2, 5]. Shu sababli, “oilaviy qadriyatlar” tushunchasi tilshunoslikda sotsiolingvistik, lingvokulturologik va lingvokognitiv yondashuvlar kesishgan nuqtada faol tadqiq etilmoqda [3, 4].

Tilshunoslik sohasida oilaviy qadriyatlarni o‘rganish ikki asosiy yo‘nalishda amalga oshiriladi: birinchisi, oilaviy qadriyatlarning leksik va frazeologik birliklar orqali til birliklarida aks etishini aniqlash [6]; ikkinchisi, oilaviy qadriyatlarning milliy konseptosferadagi o‘rni va ijtimoiy-lingvistik kontekstdagi funksiyalarini tadqiq etish [7, 8]. Nemis, ingliz va rus olimlarining tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy qadriyatlar konsepti nafaqat til, balki madaniyat, ijtimoiy me’yor va shaxsiy identitet shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi [1, 9].

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda oilaviy qadriyatlar bilan bog‘liq lingvokognitiv jarayonlar, xususan, kognitiv modellash va konseptual tahlil metodlari keng qo‘llanilmoqda [2, 10]. Bu esa oila va uning qadriyatlarini til, madaniyat va jamiyatning uzviy bog‘liqligi nuqtai nazaridan o‘rganishga imkon yaratadi. Tadqiqotning ushbu yondashuvlari nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va madaniy merosni saqlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi – oilaviy qadriyatlar konseptini til va jamiyat, til va madaniyat hamda inson tafakkuri bilan bog‘liq holda kompleks tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi va tadqiqot metodologiyasi .

Oilaviy qadriyatlar konsepti zamonaviy tilshunoslik va gumanitar fanlarda keng tadqiq etilgan. Sotsiolingvistik nuqtai nazardan, ular jamiyatdagi oilaning ijtimoiy roli va funksiyalari orqali talqin qilinadi [2, 5]. Fransuz sotsiololgi Emil Dyurkgeymga ko‘ra, har bir jamiyatning “ichki axloqiy kodi” oilaviy hayot qoidalarida namoyon bo‘ladi [3], amerikalik sotsiolog Talcott Parsons esa oilani bolalarni ijtimoiy tarbiyalash va kattalar shaxsiyatini barqarorlashtirishdagi birlamchi agent deb biladi [4]. Gollandiyalik ijtimoiy psixolog va sotsiolog Geert Hofstede madaniyatlar o‘lchovlari doirasida individualizm va kollektivizmni tahlil qilib, oilaning jamiyatdagi o‘rni va qadriyatlar tizimiga ta’sirini o‘rganadi [5]. Kollektivistik madaniyatlarda

oilaviy majburiyatlar shaxsiy manfaatlardan ustun bo‘lib, til va nutq odobida ham aks etadi; masalan, kinship terminologiyasi Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi madaniyatlarida murakkab va boydir [6, 7].

Lingvokulturologik yondashuvda oilaviy qadriyatlar til birliklarida madaniy-ma’naviy mazmun va milliy xotirani aks ettiradi. Y.Vereshagin va V.Kostomarov til orqali madaniy axborot jamlanishini, Y.Apresyan va V.Vorobyev milliy dunyoqarashning lingvistik aksini ta’kidlagan; Y.Karaulov esa konseptosfera nazariyasi orqali milliy konseptlarning lingvistik shaxsiyatda namoyon bo‘lishini o‘rganadi [8, 9].

Sotsiolingvistik tahlil natijasida, oilaviy qadriyatlar turli ijtimoiy guruhlarda o‘ziga xos ko‘rinish oladi. L.Bernstein oiladagi til ijtimoiy kelib chiqishga bog‘liq holda “chegaralangan” va “kengaytirilgan” kodlarni shakllantirishini ko‘rsatadi, ya’ni bolalarning tilidagi tafovutlar oilaning jamiyatdagi roli va qadriyatlar tizimi bilan bog‘liq [10].

Shu bilan tadqiqot oilaviy qadriyatlarni lingvistik birliklar, madaniyat, ijtimoiy me’yor va shaxsiy identitet bilan bog‘liq kompleks hodisa sifatida tahlil qiladi.

Mazkur tadqiqot **sotsiolingvistik, lingvokulturologik va lingvokognitiv yondashuvlarni integratsiyalash** orqali oila va uning qadriyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot quyidagi metodlardan foydalanadi:

Qiyosiy-tahliliy metod - nemis, ingliz va rus tilshunoslari tomonidan taqdim etilgan tadqiqotlar va leksik/frazeologik materiallarni tahlil qilish [4, 6].

Semantik tahlil - oilaviy qadriyatlar bilan bog‘liq til birliklarining ma’nolarini va kontekstual ishlatilishini aniqlash [7],**Pragmatik tahlil** – til birliklaridagi ijtimoiy vazifalar va kommunikativ funksiyalarni o‘rganish [2, 5],**Lingvokognitiv tahlil** - oilaviy qadriyatlar konseptining kognitiv modellar va konseptual metaforalar orqali shakllanishini aniqlash [8, 9].

Tadqiqot obyekti sifatida nemis, ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi leksik birliklar, frazeologik birliklar va paremiologik materiallar tanlangan. Tadqiqot natijalari oilaviy qadriyatlar konseptining til, madaniyat va jamiyatning uzviy bog‘liqligini yoritib, ijtimoiy barqarorlik va madaniy identitetni shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oilaviy qadriyatlar konsepti til birliklarida aniq va turlicha aks etadi. Nemis, ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi leksik va frazeologik birliklarni tahlil qilish natijasida quyidagi asosiy xulosalar olingan:

1.Til birliklarida madaniy va ijtimoiy aks ettirish - oilaviy qadriyatlar konsepti barcha tillarda mavjud bo‘lsa-da, madaniy kontekst va ijtimoiy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq. Masalan, o‘zbek tilida aka, opa, akajon/opajon kabi murojaat shakllari oilaga berilgan ijtimoiy e’tibor va hurmatni ifodalaydi. Ingliz tilida esa family so‘zi oilaning tor doiradagi a’zolarini anglatadi.

2.Kognitiv va konseptual modellarning rolini aniqlash - lingvokognitiv tahlil shuni ko‘rsatdiki, oilaviy qadriyatlar konsepti inson ongida metaforik va konseptual modellar orqali

shakllanadi.Masalan, “oila - panoh” yoki “oila -jamiyat ko‘zgusi” kabi metaforalar oilaning barqarorlik va qo‘llab-quvvatlovchi funksiyasini aks ettiradi.

3.Sotsiokontekstual farqlar - oilaviy qadriyatlarning ifodalanishi shahar va qishloq, turli ijtimoiy tabaqalar va madaniyatlar orasida farqlanadi. Britaniyalik sotsiolingvist B. Bernsteinning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, quyi qatlam oilalarida til ko‘proq kontekstga bog‘liq va yashirin (implisit), o‘rta qatlam oilalarida esa aniq va eksplisit ifodalangan.

Madaniy konseptosferadagi o‘rin - Y. Karaulov va V.Vorobyev tadqiqotlariga ko‘ra, har bir til egasining lingvistik shaxsiyatida oilaviy qadriyatlar konsepti milliy madaniyat va tarixiy tajriba bilan bog‘liq tarzda namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Röhrich L. *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler, 2004.
2. Mieder W. *Proverbs: A Handbook*. Westport, 2004.
3. Taylor A. *The Proverb*. Cambridge, 1931.
4. Gallmann P. *Kasus und semantische Rollen*. 2021.
5. Duden. *Die Grammatik*. Mannheim, 2016.
6. Norrick N. *Proverbial Language*. Berlin, 2014.
7. Praxlad A. *African Proverbs*. Jackson, 1996.
8. Ivanov A. *Slavic Family Values in Language*. Moscow, 2012.
9. Smith J. *Language and Cultural Identity*. Oxford, 2010.
10. Wander K.F.W. *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*. Leipzig, 1867.